

Kod nas, gdje je danas usvojen naziv etnologija, također se javlja težnja k nazivu socijalna antropologija, a pri tom se usvaja i šira kategorija naučnih pojmova sa znatnim približavanjem tzv. primijenjenoj socijalnoj antropologiji, odnosno s jasnim namjerama da se u etnologiju uvede interes za aktualne probleme o promjenama u našim zemljama. Na tom se putu etnologija nužno približava sociologiji, odnosno na pomolu je mlada disciplina etnosociologija, koja sve brže stječe uvjete za svoju afirmaciju.

Ipak, prema terminologiji kako je postavlja V. Erlich stavila bih određenu ogradu što se tiče distinkcije naziva etnologija i etnografija. U posljednje vrijeme kod nas je termin etnografija sužen, zapravo degradiran, na skupljanje i opisivanje etnografske građe, dok je još do II svjetskog rata termin etnografija s punim naučnim sadržajem odgovarao nazivu etnologija.

Dok su Nijemci, u poznatoj težnji za dosljednim prevodenjem tudica, iznašli nazive *Völkerkunde* i *Volkskunde*, s razlikom koja nama ne može služiti, neki slavenski narodi, npr. Slovenci, Česi i Slovaci, naziv etnografija doslovno su preveli kao narodopisje, narodopis. Da mi nismo u tom zakasnili, mogli smo i mi danas imati analogiju našem danas usvojenom prirodopisu i zemljopisu, koji nazivi nikom ne smetaju. A kako je poznato, ove dvije naučne grane nisu niže u rangu od složenica s *-logija*, nego im ili doslovno odgovaraju s punim naučnim sadržajem ili imaju sasvim drugo samostalno značenje (npr. geologija prema geografija — zemljopis). Velika ruska škola još sa svojim klasicima Šternbergom i Bogoraz-Tanom poslije oktobarske revolucije odlučila se u osciliranju između dva naziva za termin etnografija, pa se i danas tako zovu i ustanove i publikacije u Sovjetskom Savezu. Kako je kod nas u prvom razvoju ove nauke ušao u praksu termin etnografija, to su se i muzeji tada osnovani tako nazivali, pa naziv etnografski nose danas naši najstariji muzeji ove struke (beogradski, splitski, zagrebački i ljubljanski), a tek muzej u Skoplju, obnovljen iz temelja nakon rata, preuzeo je naziv etnološki, mada se ni u čemu ne razlikuje od spomenutih etnografskih. Prema tome, suvišno je termin etnografija svoditi samo na deskripciju, jer se time i nehotice smanjuje vrijednost naših starih i bogatih muzeja. Život je mnogolik, a jezik je jedan od sasvim dinamičnih kulturnih elemenata, koji ne podnosi nasilja. Možda je mudrije ostaviti zasad ovo pitanje otvorenim, a veću pažnju skrenuti na obuhvaćanje složene problematike svih ovih usko povezanih naučnih disciplina.

No najveća korist od ove lijepe i čitke knjige leži upravo u tome da nam je autorica u veoma pristupačnom obliku prikazala stanje nauke o čovjeku u današnjoj američkoj školi, što je za naše stručne krugove zaista od velikog interesa.

Marijana Gušić

KAREL ČAPEK, MARSIIJA ILI NA MARGINAMA LITERATURE. Preveo Zivorad Jevtić, Predgovor Miloš I. Bandić. Kultura, Beograd 1967, 219 st.

Pisana nadahnuto, izvanrednim stilom koji je podjednako dokaz talenta kao i erudicije, Čapekova knjiga eseja »Marsija ili na marginama literature« obilježava dubinu procijepa o kojemu danas ne možemo reći tek da je prisu-

tan u istoj mjeri kao i dvadesetih i tridesetih godina, kada su nastajali ovi eseji — nego je procijep i mnogo širi i akutniji s obzirom na rastuću dominaciju masovne kulture.

Riječ je o procijepu koji postoji između centralne nacionalne književnosti, čije putove i zakone razvitka prati historija nacionalne književnosti, i — s druge strane — riječ je o paralelnom postojanju neistražene guštare usmenih i pisanih produkata različitih društvenih grupa i grupacijskih svijesti, produkata koje obuhvaćamo pojmom pučke književnosti, a njihovo postojanje u nas historije nacionalnih književnosti nisu još registrirale. U ruskoj nauci o književnosti rano se javila misao da je za historičara književnosti od podjednakog interesa »vsja massa slovesnyh proizvedenij«, »podlye knigi narodnogo čtenija« kao i svijest o činjenici da su se »pečatnaja, rukopisnaja i ustnaja slovesnost 'často spleťalis' v nerazryvnoe celoe« (N. S. Tihonravov, Soč., M. 1898, I, II, str. 1, 2, 4; Citirano prema: Izvestija Akademii nauk SSSR, Serija lit. i jazyka, 1968, Tom XXVIII, vypusk 5, sentjabr' — oktjabr', str. 404—405). Ideju o proučavanju pučke književnosti (»massovoj literatury«) prihvatio je i N. S. Sakulin: »Istorija novoj russkoj literatury. Epoha klasicizma« (1919).

Na oštrinu postojećeg procijepa danas najočitije upozorava situacija proze u kojoj je klasični pojam fabule sveden na rudimentarni, nefunkcionalni ostatak; poezije u kojoj mnogobrojni epigoni u velikim količinama reproduciraju opća mjesta najnovijih filozofskih »modela« smatrajući da i oni mogu isto što može Jupiter, u ovom slučaju T. S. Eliot, pa jednu od mogućnosti poezije ustoličavaju kao jedino mogući govor ovog vremena; dakle, situacija književnosti koja se s jedne strane zatvara u uski krug malobrojnih koji su posvećeni u »igru staklenih perli« (H. Hesse) — dok s druge strane nezaustavljivo napreduje široki val proizvoda masovne kulture, unutar kojega se odvija proces asimiliranja narodnih tradicija usmene poezije i prozne predaje, kao i usmenih i pisanih produkata koje obuhvaćamo pojmom pučke književnosti.

Karel Čapek, pišući o proleterskoj umjetnosti, svjestan je veličine procijepa koji se ne premošćuje tek nekim simboličnim mostom:

»Često me zapanjuje kod većine novih knjižica koje čitam kada pomislim na to kako uskom krugu čitalaca se obraćaju. Možda ćete povikati da sam nazadan. Ali stare knjige su se obraćale većem broju ljudi; a najstarija literatura govorila je najvećem broju — knezovima kao i čuvarima koza. Javnost kojoj se mi obraćamo sa svim svojim tvorevinama tako reći je samo simbolična; u stvari to je grupica čudaka koji se iz prilično neobjašnjivih razloga interesiraju za umetnost ili za nas.« (esej »Proleterska umetnost«, str. 208—209). O istoj spoznaji, nad ponorom između potrošača »visoke« i »niske« kulture, o potrebi i smislu angažiranja koje će biti suprotno »igri staklenih perli«, razmišlja i Robert Escarpit u »Otvorenom pismu Bogu«, u pismu: Između Smirne i Venecije, 26—29. avgusta 1965, str. 44—50 (Izd. Vuk Karadžić, bibl. Zodijak, knj. 15, Beograd 1968)

Moguća sinteza u Čapekovo viziji tek je naznačena, naslućena, kao utopija; ona teži niveliranju tzv. »niske« i »visoke« umjetnosti, o čemu su govorili i ruski formalisti.

Proces ovoga niveliranja posredstvom masovne kulture usmjeren je danas u pravcu neizvjesnih rezultata, pravcu koji je podjednako udaljen od Čapekove svijetle utopijske vizije kao i od Huxleyjeve antiutopijske slike mogućeg »hrabrog novog svijeta« (»Brave New World«), u kome je poezija preostala još samo u obliku rimovanih reklama upućenih serijski umnoženom čovjeku, koji je prestao postojati kao samosvjesni pojedinac.

U knjizi »Duh vremena« (Kultura, Beograd 1967) E. Morin uočava istu težnju niveliranju: »Niske vode rastu, a visoke padaju.« (4. Umetnost i osrednjost, str. 74)

K. Čapek: »Ne treba 'silaziti u narod' i proizvoditi za njega grublju robu. Ako uopšte govorimo o narodnoj literaturi, to ne znači da bi 'narodna' literatura morala postojati pored 'visoke'; hteli bismo naprotiv da velika književnost bude narodna, da bi ono što se piše kao umetnost obradovalo i zabavilo sve slojeve i klase (da, danas pre svega klase) onako kao nekada antička poezija...« (Iz knjige »Napomene o stvaranju«, citat iz predgovora M. I. Bandića, str. XX).

Nakon pročitanih eseja »Marsije...« postaje jasna i shvatljiva Čapekova žudnja za sjedinjenjem s općim:

»Biti opšti, biti beskonačno i sveto vulgarni: to je nedostižno savršenstvo pred kojim nam valja očajavati.« (Proleterska umetnost, str. 210).

O fenomenu pučke književnosti Čapek piše nadahnuto u esejima: Pesme praškog naroda, Kalendari, Poslednji epos ili roman za sluškinje, Eros vulgaris, Holmsijada ili o detektivskoj literaturi, Proleterska umetnost.

Termin pučka književnost — koliko god podesan jer omogućuje distinkciju među seoskom usmenom poezijom i proznom predajom i, s druge strane, usmenom i pisanom poezijom gradskog (varošskog) tipa — upozorava nas na svoje porijeklo; naime, postavljen s tačke gledišta koju omogućava centralna nacionalna književnost, termin mora uroditi sumnjom o samom značenju pojma pučkosti, pa je ovom prilikom dobro ponoviti misao B. Brechta, iako izrečenu u drugačijem kontekstu razmišljanja o pučkom teatru: »Sam pojam pučkosti nije previše pučki. Nije realistično vjerovati u to.« (B. Brecht, Neke pretpostavke estetike, Kolo, 6/1965, str. 102).

»Pučko« ne smijemo prihvatiti kao čvrst termin već i stoga što se danas struja onoga što obuhvaćamo pojmom pučke književnosti počinje pretapati u širi pojam masovne kulture.

»Ono što je jučer bilo pučko, danas to više nije jer ni puk više nije onakav kakav je bio jučer.« (B. Brecht, Ibid., str. 104).

Sporna je, da ovom prilikom samo spomenemo, tvrdnja Ivana Slamniga koji postojeći procijep između centralne nacionalne književnosti (poezije — Dichtung, u najširem smislu) i pučke književnosti promatra s obale centralne poezije pa tvrdi da se upravo ta obala širi, proširuje i osvaja teren: »Mora nam biti jasno, da je proces širenja centralne umjetnosti neprestano na snazi, i nije potrebno da ga mi započinjemo; mi možemo djelovati samo na ubrzavanje toga procesa.« (Disciplina mašte, MH, Zagreb 1965, str. 21).

Slamnig smatra da u svjesnom populariziranju poezije treba inzistirati na suvremenoj (centralnoj) poeziji; međutim, proces nije tako jednostavan jer nije jednostavan ni jednostran, dakako, uzajaman odnos i djelovanje spomenutih snaga. Naglasivši proces širenja centralne umjetnosti, Slamnig je zapostavio prisutnost trećeg faktora: masovnu kulturu, koje je težnja za dominacijom u nas, u odnosu na zapadni svijet, tek u začetku ispoljavanja.

U eseju »Pesme praškog naroda« Čapek upozorava na neispitanu bujnu vegetaciju pučke poezije, koju smatra »jednostavno narodnom poezijom«. U to vrijeme morao je još dokazivati »ravnopravnost«, narodnost poezije (usmene i pisane) gradskog tipa, tj. pučke poezije, s usmenom (seoskom) poezijom kakvu su otkrili romantičari, određivši time i granice pojma narodne poezije.

»Začudo, niko ne postavlja pitanje proleterske umetnosti u tom smislu — da li je moguća nova, zapravo gradska narodna umetnost. Seosku narodnu umetnost znamo jako dobro i u svim zemljama.« (Proleterska umetnost, str. 205).

Komentirajući pjesme praškog naroda, Čapek pruža obilje finih zapažanja o prirodi pučke poezije:

»I, eto, ako Marija hoće da se izdigne u više sfere (što je na kraju krajeva, najozbiljniji zadatak poezije i muzike), ona se uznosi do oblasti tužnih i neutješnih osećanja. Ništa je ne čini tako oplemenjenom kao perspektiva da će uskoro ležati u grobu sa vencem oko glave.« (Pesme praškog naroda, str. 71). — Ili, nakon citiranih stihova Čapek dodaje: »Ovo navodim zbog toga da biste videli da, ako se kaže 'ljubav', mora se također reći 'smrt'.« (str. 83).

U eseju »Posljednji epos ili roman za sluškinje« Čapek s puno duha osvjetljava funkciju nakaradne rečenice koja je potpuno u službi akcije. Kao i likovi, u takvoj prozi rečenica je podređena radnji: »Što složenja radnja; to jednostavnije figure. Ako situacija treba da bude napeta, Cecilija ne sme biti napeta. Kada bi se to dvoje spojilo, nastupilo bi nešto užasno, nešto što liči na Dostojevskog ili Stendhala.« (str. 193).

Čapek je najavio buđenje, obnovu epike. Pokazuje se da je upravo epičnost ona elementarna potreba vremena kojoj danas udovoljavaju i kojom se koriste sva sredstva i proizvodi masovne kulture.

U drugu grupu eseja možemo ubrojiti ove: O prirodopisu anegdote, Nekoliko napomena o narodnom humoru, O poslovicama iliti o mudrosti narodnoj, Brojanice ili o prozodiji, O teoriji bajke, Nekoliko motiva bajki, Nekoliko ličnosti iz bajki.

Razumljivo da se u toku čitanja Čapekovih eseja osjećaju i granice njegova dometa, koje se djelomično poklapaju i s granicama nauke tridesetih godina, a ponekad i zaostaju za vremenom u slučajevima koji zahtijevaju teoretsko poznavanje predmeta, npr. postanka i širenja bajki.

Međutim, izuzetna vrijednost Čapekovih eseja leži u ukupnosti njihova djelovanja, bez obzira na momente zaostajanja u poznavanju teorije predmeta o kome piše, a ukupnost djelovanja rezultat je stalne prisutnosti umjetnika, erudita i izvanrednog stilista.

Akutni, danas još akutniji, problem koji je raspinjao umjetničku savjest Karela Čapeka doveo ga je do pažljivog promatranja široko rasprostranjene pučke književnosti. Samo senzibilnošću umjetnika moglo se doći do takvih zapažanja o pučkoj književnosti do kakvih je došao K. Čapek:

»Aktuelni zadatak umetnosti je da ubije dosadu, tugu i sivilo života. Ako čini nešto više od toga — utoliko bolje; ali ako to uopšte ne čini, onda je to loša kamena sekira jer nas ne štiti od čudovišta koja nas proždiru.« (Proleterska umetnost, str. 209).

Divna Zečević

ACTES DU Ve CONGRÈS DE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE LITTÉRATURE COMPARÉE, Belgrade 1967. Redigés par NIKOLA BANASEVIĆ. Université de Belgrade, Swets & Zeitlinger, Amsterdam 1969, 797 str.

Radovi sadržani u ovome zborniku raspoređeni su tematski u tri dijela: 1) Književna strujanja kao internacionalne pojave; 2) Usmena književnost i pisana književnost; 3) Književnosti slavenskih naroda u tumačenjima ostalih književnosti.

Osvrnut ćemo se ovom prilikom samo na temu odnosa usmene i pisane književnosti, na zanimljive ali malobrojne referate učesnika kongresa težište kojega je bilo na mogućnostima komparativnog izučavanja književnih smjerala.

Značajno je već to da je nedovoljno ispitana relacija među usmenom i pisanom književnošću otvorena kao druga tema kongresa, kao što je, na drugi način, značajan pokazatelj već spomenuta malobrojnost referata na ovu temu. Odnos usmene i pisane književnosti predstavlja danas po zanimljivosti središnje, još neistraženo, područje, koje podjednako pripada nauci o književnosti kao i znanosti kojoj je dosadašnji i sadašnji naziv — folkloristika — bio i ostao uzak i nepodesan. Međutim, to za sada ne ulazi u krug ovih razmatranja.

Prema tome, već postavljanjem teme odnosa usmene i pisane književnosti — otklanja se sumnja u fenomen usmene književnosti, točnije — otklanja se sumnja u mogućnost postojanja književnosti koja bi bila usmena onako kako takvu književnost shvaća Robert Escarpit:

»Nije izvjesno da se tu (u slučaju »primitivnog pripovjedača« op. D. Z.) nalazimo pred književnim činom. Izvršni su duhovi osporavali opravdanost izraza 'usmena književnost'. Takav je purizam, doduše, pretjeran ali se ne može zabraniti mišljenje da književnost počinje upravo ondje gdje počinje i pismo...« (L'Acte littéraire est-il un acte de communication?, *Filološki pregled*, Beograd 1963, I—II, str. 17).

Izražavajući sumnju u to da li je akt usmenog pripovijedanja — književni akt, Escarpit konstatira da je govoreni jezik jedini prijenosnik između pripovjedača i publike kojoj se on direktno obraća:

»Slučaj direktna pripovjedačeva obraćanja publici smatramo, dakle, ekstremnim slučajem u kojem govoreni jezik postoji među njima kao jedini prijenosnik.« (str. 17, o.c.)